

Александар В. ИВАНОВИЋ*

Кристијина Д. ПОЛЕКСИЋ**

Драјан Б. ЦВЕТКОВИЋ***

ВАНБРАЧНА ЗАЈЕДНИЦА КАО ТЕКОВИНА ЦИВИЛИЗАЦИЈСКОГ РАЗВОЈА

Апстракт: Ванбрачна заједница представља трајнију заједницу живота једне жене и једног мушкарца који нису у браку. Сва савремена породична права прихватила су овај облик заједнице живота, а у неким европским земљама она је врло распрострањена. Према нашем законодавству ванбрачна заједница је заједница живота две особе различитог пола којој недостаје законска форма брака. Друга карактеристика ванбрачне заједнице је њено трајање и стабилност. Не постоји јединствено и универзално тумачење ванбрачне заједнице у савременом праву. Разлике су условљене односом права према личним правима и обавезама партнера у таквој заједници. Нека права признају и лицима истог пола право на признавање ванбрачне заједнице (Холандија и Француска, Велика Британија, Данска), док друга траже регистровање таквих заједница (Белгија, Француска, Холандија). Постојање воље два лица да живе у заједници живота и трајање заједнице углавном је минимум услова да би таква ванбрачна заједница била правно призната, односно да би производила правне последице. У неким западноевропским државама ванбрачне заједнице постале су, у протеклих неколико деценија, чест облик заједнице живота, али нису правно уређене прописима породичног законодавства као у Србији, у којој су дејства таквих заједница уређени прописима о праву на издржавање, те на стицање и деобу заједничке имовине. Анализа примене породичног законодавства на ванбрачне заједнице показује да због одређених неповољних околности у вези са рађањем деце изван брака, заштита ванбрачне заједнице није једнака заштити брачне заједнице. Иако је по Уставу свакој породици зајемчена заштита, а Породичним законом прописано да су деца рођена у браку изједначена са децом рођеном ван брака, у уживању права и њиховој заштити која су им законом загарантована, ванбрачна заједница ни приближно не ужива онакву заштиту какву је законодавац наменио браку. Тако, на пример, на престанак ванбрачне заједнице ни приближно се не утиче мерама надежних органа као у случају престанка брака. Не спроводи се поступак мирева, нема одлуке по службеној дужности о поверавању деце на чување и васпитање и слично. Имајући у виду да је ванбрачна заједница распрострањен облик заједнице живота и да према постојећем законодавству није у свим аспектима изједначена са брачном заједницом, предмет разматрања овог рада биће узроци настанка и постојања ванбрачне заједнице, њено правно уређење са

* Докторанд, Пословни и правни факултету, МБ Универзитета у Београду, aleks968ivanovic76@gmail.com

** Докторанд, Пословни и правни факултету, МБ Универзитета у Београду, poleksickristina@gmail.com

*** Докторанд, Пословни и правни факултету, МБ Универзитета у Београду, cvetkovicdragan76@gmail.com

аспекта међународних прописа и домаћег законодавства, положај и односи партнера у таквој заједници, у циљу ефикаснијег остварења уставног оквира према коме је свакој породици зајемчена заштита.

Кључне речи: ванбрачна заједница, брак, породица, Устав Републике Србије, Породични закон, заједница живота, деца, ванбрачна имовина, заштита права.

УВОД

Као и сваки друштвени однос и ванбрачна заједница прошла је историјски кроз неколико фаза развоја. Римско право познавало је трајну заједницу живота мушкарца и жене који нису показивали намеру да буду муж и жена, коју су називали конкубинат. Намера је могла бити условљена социјалним и политичким разлозима. Последице постојања овакве ванбрачне заједнице трпели су жена и деца. Жена у оваквој заједници није имала никаквих имовинских и наследних права. Деца, која су сматрана ванбрачном, следила су имовински и наследни положај мајке (Илија Бабић 2007: 111).

Хришћанство је значајно допринело институцији брака и осуди ванбрачних заједница као неморалних и непожељних облика заједнице живота двеју особа. Српски грађански законик (у даљем тексту: СГЗ) игнорисао је чињеницу постојања ванбрачних заједница, тако да у њему не постоје норме које ово питање регулишу. Код питања деце рођене ван брака, СГЗ параграфима од 131 до 134. дефинише појам и статус ванбрачне деце (други назив за децу рођену ван брака), као копиле и обавеза је мајке на његово издржавање. СГЗ параграфом 133. небрачну децу искључује из уживања грађанских права. Термин „небрачна“ усвојен је изменама СГЗ-а од 7. маја 1868. године. У периоду између два светска рата у Краљевини Југославији ванбрачне заједнице нису биле признате. Ни након Другог светског рата у новој држави Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији (СФРЈ) установа ванбрачне заједнице није регулисана позитивним прописима. Доношењем Закона о браку и породичним односима Социјалистичке Републике Србије 1980. године, правно је прихваћено постојање ванбрачних заједница. У правној регулативи једина разлика у односу на појам заједнице живота за брачне другове, јесте у томе да је за постојање заједнице живота ванбрачних партнера, према владајућем ставу теорије и праксе, неопходна кохобитација ванбрачних партнера (Марија Драшкић 1988: 154-155).

Законом о браку и породичним односима („Сл. гласник СРС“, бр. 22/80, 24/84 – др. закон и 11/88, „Сл. гласник РС“, бр. 22/93, 25/93 – испр. 35/94, 46/95 – др. закон и 29/2001), (у даљем тексту: ЗБПО), ванбрачна заједница изједначена је са брачном заједницом само у имовинској сфери, али не потпуно. Након распада СФРЈ, у новонасталој држави Савезној Републици Југославији (СРЈ), а потом и у Државној заједници Србије и Црне Горе (СЦГ) ванбрачна заједница је била правно уређена позитивним прописима. Доношењем Породичног закона Републике Србије („Сл. гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015), (у даљем тексту ПЗ), који је и данас на снази, потпуно су у правном смислу, изједначене ванбрачна и брачна заједница. Члан 4. Породичног закона утврђује да ванбрачни партнери имају иста права и дужности супружника под условима одређеним овим законом.

У овом контексту треба истаћи и неке појаве које су настале као продукт цивилизацијског развоја друштва у целини, па и сваке организоване заједнице у њој. Не може се оспорити да је кроз развој цивилизације и еманципација жене, њена економска независност имала за последицу слабљење брачних веза. Као резултат тог процеса у савременом свету је број ванбрачних веза, односно веза које нису формално институционализоване, у порасту. То је додатни разлог да се ова питања третирају као реалност овог времена и то пре свега у правној области. Тај процес неминовно захтева реконструкцију постојећих правних решења, која, као у свим другим епохама, служе очувању стабилности друштвене заједнице у којој се та питања решавају.

Чињеница је да економска слобода отвара простор и за формулисање других односа међу људима и да се она одразила на то да се разлабављени бракови трансформишу на ванбрачне везе. Ма како да тумачимо ове сложене социолошке проблеме, неспорна је чињеница да је број ванбрачних веза, односно ванбрачних заједница, у порасту са тенденцијом да се тај процес интензивира у времену пред нама. То је додатни разлог да правна наука и правни системи дају свој допринос да се он прати на начин који је достојан овом времену и овој цивилизацији.

Процеси који се одвијају пред очима ове генерације јасно показују да су одређени психолошки, па и социолошки фактори од огромног утицаја на слабљење брачних веза, а појављивање оних веза које извиру из свакодневних контаката у радном и животном окружењу. Осим тога, темпо живота неутралише ону енергију која је зближавала брачне партнере, па оне далеко лабавије везе постају доминантне чак и код ментално слабих људи. Многе анализе у социјалном окружењу показују да се потомци раније осамостаљују и одлазе у свој свет. То даје додатни разлог да слабе оне кохезионе снаге које су одржавале брак. Разуме се да постоји много аргумената којим би се овај процес могао образложити, али се сви они на крају окончавају као питање правних односа. Ма шта да су узроци пропасти бракова и формирање ванбрачних заједница, тај процес увек добија правну димензију.

Када се говори о спасавању савременог брака и при том као појас спаса помиње ванбрачна заједница, потребно је да се коришћени појмови јасније одреде. Реч је о томе да се ствари морају посматрати у најширем значењу, а то значи да треба разјаснити да ли је већи допринос на страни ванбрачне заједнице или ванбрачне везе. Разлози су у чињеници да се ова два појма у великом степену не подударују.

Ма како тумачили реалност у којој се ова цивилизација налази, живот је пун искушења и изазова који савременог човека доводи у ситуацију да им подлегне чак и ако је врло стабилна личност. Из тих разлога разуман човек одушак тим искушењима налази у помирењу двеју супротности. Једна је да одржи породицу и да одржи врсту тиме што ће сачувати своје потомство, а друга што ће удовољити својим страстима. Из тих разлога разне ванбрачне и њима сличне везе се јављају као разуман, а често и као моралан избор по коме се задовољавају страсти и искушења и истовремено поштују божански дегови према потомству.

У таквом тумачењу реалности значајно је да се ванбрачне везе одрже у нивоу заједница које не добијају елементе јавности. То је најбољи начин да оне остану

тајне, а у психолошком смислу то је посебан изазов, па и потврда снаге таквих веза. Због тога ванбрачне везе које нису прерасле у паралелне везе честа су појава у свету који нас окружује.

У правном смислу оне нису јасно артикулисане, пошто обично почињу као авантуре, а окончавају се као бракоразводне парнице. Многе од њих окончавају као регуларни бракови. Такве везе у паралелним заједницама формално немају правна обележја све док се у њима не формирају обележја која имају правни карактер. Ту се пре свега мисли на потомство или неку од тековина имовинског карактера, као и оне последице којима се формирају или угрожавају нечија права било које врсте. У тим ситуацијама предмет правног доказивања нису везе као такве, већ њихове последице које су добиле правна обележја.

ПРАВНИ СТАТУС ВАНБРАЧНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ПРЕМА ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Да би ванбрачна заједница уживала правну заштиту према одредбама ПЗ, ванбрачну заједницу треба да карактеришу следећи услови: различитост полова, моногамија, заједница живота, трајност такве заједнице и непостојање брачних сметњи у тренутку заснивања ванбрачне заједнице. ПЗ приликом дефинисања ванбрачне заједнице утврдио је да се ради о заједници живота жене и мушкарца, чиме је аутоматски спречио могућност признања истополне ванбрачне заједнице. Ванбрачна заједница односи се на животну заједницу неударе жене и нежењеног мушкарца, чији рок трајања није унапред одређен. У југословенској судској пракси било је покушаја да се фиксно одреди потребан рок трајања ванбрачне заједнице која производи имовинскоправна дејства. „Оцењено је да је имовина стечена радом у ванбрачној заједници кад је заједница трајала дуже од пет година“ (Врховни касациони суд Хрватске Рев. 648/17 од 14. свибња 1987).

Одредба члана 66 Устава Србије („Сл. гласник РС”, бр. 98/2006 и 115/2021), (у даљем тексту: Устав), о нарочитој заштити породице гарантује свакој породичној заједници исту врсту и квалитет друштвено организоване помоћи, без обзира на то да ли је породица заснована браком или ванбрачном везом жене и мушкарца.

Одредбе ПЗ о односима родитеља и деце у начелу важе за брачну и ванбрачну заједницу. Међутим, у појединостима, а и због одређених посебних околности и вези рођења детета ван брака, не могу се све одредбе једнако применити на брачну и ванбрачну заједницу. Прва и уочљива разлика је изричито нормирана, јер се различитим правним правилима уређују питања утврђивања порекла детета од оца, у зависности да ли је дете рођено у браку или ван брака. Након што је по правилима породичног права детету рођеном ван брака очинство утврђено, у дејствима односа родитеља и деце нема разлике, јер је за систем права и дужности између родитеља и деце ирелевантан породични статус детета и начин утврђивања очинства. У правном поретку Републике Србије породичноправна дејства односа родитеља и деце су садржана и у институту родитељског права. Према одредбама члана 68. ПЗ родитељи имају право и дужност да се старају о детету. Старање о детету обухвата чување, подизање, васпитавање, образовање, заступање, издржавање, те управљање

и располагање имовином детета. Родитељи, у смислу члана 75. истог закона, родитељско право врше заједнички и споразумно када воде заједнички живот. Ово право врше заједнички и споразумно и када не воде заједнички живот, ако закључе Споразум о заједничком вршењу родитељског права и ако суд процени да је тај споразум у најбољем интересу детета. Премда се након доношења Конвенције УН о правима детета (1989), која је усвојена 20. новембра 1989. године на 44. заседању Генералне скупштине Уједињених нација у Њујорку – Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета („Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 15/90 и „Сл. лист СРЈ - Међународни уговори“, бр. 4/96 и 2/97), (у даљем тексту: Конвенција), концепцији и називу института родитељског права могу упутити приговори. У садржајном погледу родитељско право *de lege lata* обавезују оба родитеља да равноправно и споразумно испуњавају своје законске дужности према деци. Садржај родитељског права ближе је нормиран на начин да задовољи неколико основних потреба детета у вези чувања, заштите здравља, васпитања, образовања, издржавања, заступања детета и управљања дечијом имовином.

Ванбрачне заједнице прате одређене неповољне околности због којих се у примени породичноправних одредаба јављају одређене разлике у поређењу са брачним заједницама. У првом реду, део ванбрачних заједница су од свог настанка непотпуне. То су случајеви када један родитељ детета рођеног ван брака не живи са другим родитељем детета и нема већих изгледа да ће бити успостављена потпуна породична заједница (ванбрачна или брачна, накнадним склапањем брака). Података о броју непотпуних ванбрачних заједница у којима живе мајка и дете, односно отац и дете нема (ни статистичких ни прикупљених посебним истраживањем).

Одређене разлике у примени породичноправних правила на брачне и ванбрачне заједнице појављује се надаље у неколико посебних животних и правних ситуација у вези са престанком брака односно ванбрачне заједнице. У случају развода брака, негативне последице настале у породичној заједници настоје се институционално ублажити кроз учешће Центра за социјални рад и суда у поступку развода брака. Пре покретања судског поступка за развод брака обавезно се спроводи поступак ради покушаја миреења брачних другова, независно да ли ће покренути бракоразводну парницу. У новије време повећава се број земаља у којима се захтева да се брачни другови пре бракоразводне парнице обратe посебним органима социјалне заштите ради налажења споразумних решења за збрињавање деце и након престанка брака. Супротно поступку развода брака који је законом уређен, ванбрачни партнери развргавају своју заједницу неформално и нико се по службеној дужности не бави питањем њихове припремљености за правне и друге последице које за ванбрачне другове и њихову децу настају у случају престанка заједничког живота. Поступак миреења није прописан за ванбрачне партнере, услед чега је остављена могућност да се самоиницијативно обратe Центру за социјални рад или неком саветовалишту специјализованом за породичну заштиту ради добијања стручне помоћи у отклањању негативних последица престанка заједничког живота.

Одредбе ПЗ обавезују суд да на крају бракоразводне парнице по службеној дужности одлучи о поверавању деце на чување и васпитање, а осим тога бракоразводна

пресуда садржи одлуку о начину одржавања личних односа детета са родитељем који одлази из брачне заједнице, те о обавези родитеља да доприноси издржавању детета. На сваки од тих садржаја суд је дужан применити критеријум заштите интереса детета, па није везан предлозима односно захтевима странака у спору. Ванбрачни партнери могу поводом раскида заједнице споразумно уредити питање даљег збрињавања заједничке деце. Интервенцију у односе ванбрачних партнера ради заштите интереса деце спроводи Центар за социјални рад само на захтев родитеља, односно кад постоји сазнање да споразумом родитеља нису заштићени интереси деце. У оквиру тог поступка Центар за социјални рад неће моћи решити евентуални спор о обавези издржавања и висини доприноса за издржавање, него ће родитељ, са којим остаје дете, морати покренути посебан судски поступак.

Према ПЗ време трајања ванбрачне заједнице које је потребно да би она произвела имовинскоправне односе као и брачна заједница није фиксно одређено. Према становишту судске праксе, да би ванбрачна заједница произвела имовинскоправна дејства, потребно је да је трајала дуже време, тако да се на имовинскоправна дејства која би она створила примењују одредбе о имовинским односима брачних другова. У недостатку законске регулативе, којом би прецизније било одређено време трајања ванбрачне заједнице и њеног утицаја на имовинске односе ванбрачних партнера, у споровима поводом деобе ванбрачне тековине, судска пракса је кроз своје одлуке одредила домашај и правни стандард термина трајније заједнице живота као одлучујећег услова права ванбрачних партнера на стицање ванбрачне тековине. Ванбрачни другови могу имати имовину (ванбрачну имовину или имовину ванбрачних другова) и посебну имовину као и брачни другови. У овом случају важе једнака правила као и за брачну имовину. Дакле, ванбрачна имовина настаје пре свега за време трајања ванбрачне заједнице или потиче из те имовине. Ни овде није значајно трајање рада, врста рада, његови резултати и слично, већ околност да су и један и други ванбрачни друг уложили одређени рад. Ванбрачна тековина може се састојати од прихода у новцу, неновчаних прихода, обавезних права, добитака од игара на срећу, имовинске користи од ауторског и ауторском праву сродних права и слично. Ванбрачни другови су сувласници ванбрачне тековине у једнаким деловима, осим ако нису другачије уговорили. Након престанка ванбрачне заједнице, али могуће и без престанка, долази до развргнућа ванбрачне тековине и поделе на једнаке делове, односно сваком ванбрачном другу припада по једна половина ванбрачне тековине.

Код утврђења и величине ванбрачне тековине може бити спорно трајање ванбрачне заједнице, па би у евентуалном спору требало доказивати дан заснивања и дан престанка ванбрачне заједнице. Ако дође до спора око тренутка настанка ванбрачне заједнице, доказивање ће бити много сложеније него код брачне заједнице. Међутим, код престанка ванбрачне заједнице доказивање у случају спора не мора бити сложеније него код доказивања престанка брачне заједнице, јер се престанак брачне заједнице (заједнице живота супружника) не мора подударати са престанком брака. Дакле, брачна заједница може престати и пре формално-правног престанка брака. Обратно није могуће, односно брак не може престати пре брачне заједнице него евентуално само истовремено.

Ванбрачни другови имају свакако и посебну имовину, односно то може бити једини облик њихове имовине ако, на пример, није испуњен услов у погледу времена трајања ванбрачне заједнице. Дакле, у посебну имовину ванбрачних другова убраја се оно што су имали пре заснивања ванбрачне заједнице, оно што је стечено за време трајања ванбрачне заједнице наслеђивањем, поклоном и слично, ауторским делом, имовину коју је ванбрачни друг стекао након престанка ванбрачне заједнице, имовина која ванбрачном другу припадне након деобе ванбрачне тековине, те имовина која је уговором склопљеним између ванбрачних другова одређена као посебна. Ако би ванбрачна заједница постојала само као фактичка заједница, тада би се између особа које живе у таквој заједници, имовина која је стечена у њој могла схватити само као посебна имовина. Подела те имовине, зависи од споразума лица која живе у таквој ванбрачној заједници, а ако би дошло до спора он би се могао решити у парничном поступку.

Поред одредби Устава РС и ПЗ који уређују ванбрачну заједницу, Закон о облигационим односима („Сл. лист СФРЈ“, бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ и 57/89, „Сл. лист СРЈ“, бр. 31/93, „Сл. лист СЦГ“, бр. 1/2003 - Уставна повеља и „Сл. Гласник РС“, бр. 18/2020), (у даљем тексту: ЗОО), у члану 201. прописује право на новчану накнаду која се може досудити ванбрачном партнеру у случају смрти или тешког инвалидитетета блиског лица под условом да је између умрлог (повређеног) и ванбрачног партнера постојала трајнија заједница живота. Постојање и дужина трајања заједнице живота фактичко је питање које у поступку за накнаду штете утврђује суд, имајући у виду све околности случаја. Преживели ванбрачни партнер оствариће право на накнаду нематеријалне штете, ако докаже да је са умрлим (повређеним) живео у заједници живота која представља ванбрачну заједницу. Дужину трајања те заједнице, као претходно питање, од кога зависи право на накнаду штете, закон није прописао, али се према постојећој судској пракси ради о заједници живота која је дужа трајала. (Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж бр. 138/13 43; Пресуда Апелационог суда у Новом Саду Гж бр. 282/12 44 и Пресуда Апелационог суда у Новом Саду посл. Гж. бр. 3015/13).

Поред ЗОО, новим изменама Закона о пензијског и инвалидском осигурању („Сл. гласник РС“, бр. 34/2003, 64/2004 – одлука УСРС, 84/2004 - др. закон, 85/2005, 101/2005 - др. закон, 63/2006 - одлука УСРС, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014, 142/2014, 73/2018, 46/2019 - одлука УС, 86/2019, 62/2021, 125/2022, 138/2022 и 76/2023), (у даљем тексту: ЗПИО), у члану 28. став 2. прописано је да ванбрачни партнер може остварити право на породичну пензију умрлог осигураника, односно старосне, превремене старосне, као и инвалидске пензије. На овај начин ванбрачном партнеру са изменама ЗПИО омогућено је да оствари право на породичну пензију, под условом да у ванпарници докаже да је живео у ванбрачној заједници са умрлим осигураником. Осим наведених случајева, у којима су права ванбрачних партнера изједначена са правима брачних другова, домаће законодавство не признаје права ванбрачним партнерима која су призната брачним друговима. У том смислу, Закон о наслеђивању („Сл. гласник РС“ бр. 46/95, 101/2003 – Одлука УСРС и 6/2015), (у даљем тексту: ЗОН), таксативно набраја круг лица који спадају у законске наследнике,

међу којима не спада и ванбрачни партнер, а Закон о раду („Сл. гласник РС“, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – одлука УС, 113/2017 и 95/2018 - аутентично тумачење), (у даљем тексту: ЗОР), у члану 77. прописује да запослени има право на одсуство са рада уз накнаду зараде (плаћено одсуство), у укупном трајању од пет радних дана, у току календарске године, у случају између осталог, порођаја супруге. Наведеном одредбом ЗОР искључио је право на плаћено одсуство у случају порођаја ванбрачног партнера, остављајући могућност да се општим актом или уговором о раду евентуално ово право предвиди и за ванбрачног партнера, што значи да остваривање овог права зависи од дискреционе одлуке послодавца.

Полазећи од наведеног, може се извести закључак да у многим аспектима односи ванбрачних партнера у ванбрачној заједници нису предмет законског уређења. Иако закон ванбрачну заједницу препознаје у неким аспектима уређује, евидентно је да ванбрачна заједница споразумом два лица неформално настаје, траје и на исти начин престаје. Као неформална заједница, за време њеног трајања и након њеног престанка, ванбрачни партнери споразумно уређују своје односе у ванбрачној заједници, сачињавају уговоре којима уређују своје имовинске односе без судског поступка, којима уређују начин деобе имовине стечене радом за време трајања заједнице живота. Уколико не постигну споразум, деобу имовине стечене радом за време трајања заједнице живота извршио би суд у парничном поступку покренутом по тужби једног од ванбрачних партнера, односно његових законских наследника. Ово право, као и право брачних другова не застарева. Према важећој судској пракси у поступцима за деобу заједничке имовине стечене у току трајања ванбрачне заједнице као услов за признавање права на стицање удела у заједничкој имовини јесте постојање трајније ванбрачне заједнице. Постојање трајније ванбрачне заједнице није увек лако доказати. Евентуални неуспех лица која у судском поступку не би могла доказати постојање ванбрачне заједнице искључио би могућност деобе заједничке имовине по правилима ПЗ. У таквој ситуацији заинтересовано лице евентуално би могло заштити своја права кроз примену неког од института грађанског права којима се уређују имовински односи лица за које није потребно претходно доказати заједницу живота.

УТИЦАЈ МЕЂУНАРОДНИХ ДОКУМЕНАТА О ПРАВИМА ЧОВЕКА НА РЕГУЛИСАЊЕ ЗАЈЕДНИЦА И ПОРОДИЦА

У међународним документима о правима човека има неколико одредаба о браку и породици (Општа декларација о правима човека - Генерална скупштина УН, 10. децембра 1948. године, Међународни пакт о грађанским и политичким правима - Закон о ратификацији међународног пакта о грађанским и политичким правима („Сл. лист СФРЈ”, бр. 7/71)), о планирању породице (Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена, усвојена 18. децембра 1979. године у Њујорку - Закон о ратификацији Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена („Сл. лист СФРЈ”, бр. 11/81)) и о правима деце (Конвенција Уједињених нација о правима детета, усвојена 20. новембра 1989. године на 44. заседању Генералне

скупштине Уједињених нација у Њујорку – Закон о ратификацији Конвенција Уједињених нација о правима детета („Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 15/90 и „Сл. лист СРЈ - Међународни уговори“, бр. 4/96 и 2/97)) чији садржај и значење за регулисање породичноправних односа заслужује пажњу.

Општом декларацијом о правима човека (1948) утврђена су права (чл. 1. до 28.), уводно означена као заједнички стандард који заслужује опште и стварно признање и поштовање. У набрајању права, посебно одредбом (чл. 16) признато је право одраслих мушкараца и жена на склапање брака и оснивање породице, без икаквих ограничења у погледу расе, држављанства или вере. Породица је названа природном и темељном јединицом друштва којој припада право на заштиту друштва и државе.

Правно обавезивање потписника Опште декларације о правима човека (1948) на примену одредаба о правима човека уследило је доношењем Међународног пакта о грађанским и политичким правима (1966). У њему су углавном парафразирана правила из чл. 16. Опште декларације о правима човека (1948), но одредба о праву на склапање брака и оснивање породице добила је нешто шире значење. Формулација одредбе је таква да свакоме гарантује наведена права. (чл. 23. Пакта), не подразумевајући под планирањем и оснивањем породици не само природну прокреацију, већ и усвојење деце, односно рађање деце уз примену посебних медицинских поступака може се уочити да страна законодавства новим прописима изједначаје права брачних и ванбрачних парова на медицинску помоћ, ако из здравствених разлога не могу имати сопствено потомство. Смисао је Препоруке Савета Европе да ванбрачни партнери сами уреде своје имовинске односе за време трајања заједнице, након њеног престанка и за случај смрти.

Појава ванбрачних заједница и оцена да се у европским државама број таквих заједница повећава изазвала је пажњу Савет Европе (у даљем тексту: СЕ). Позивајући се на то да је сврха СЕ постићи веће јединство међу државама чланицама. Посебно усвајањем заједничких правила у правним стварима, Комитет министара је усвојио 1988. године Препоруку о ваљаности уговора између особа које живе заједно као невенчани пар и њихових завештајних располагања. (Recommendation No. R (88) of the Committee of Ministers to members between persons living together as an unmarried couple and their testamentary dispositions, Adopted by the Committee of Ministers on 7 March 1988 at the 415th meeting of the Ministers' Deputies).

У препоруци је изражено мишљење да се многи проблеми особа које живе у ванбрачној заједници могу решити склапањем уговора или тестаменталним располагањима која један партнер учини у корист другог. Будући да се у појединим земљама такви уговори и тестаменти сматрају противни државној политици или моралу, владама земаља чланица СЕ препоручује се предузимање потребних мера. Према препоруци, државе би требале осигурати да се не сматрају неважећим уговори који се односе на имовину особа које живе заједно као невенчани пар или који уређују имовинска питања било за време трајања животне заједнице или након њеног престанка, а само зато што су такви уговори склопљени између ванбрачних партнера. Исто начело требало би применити у погледу тестаменталних располагања. Држава штити вољу и слободу уговарања особа које су одлучиле да живе заједно као невенчани пар (ванбрачна заједница).

ЗАКЉУЧАК

Ванбрачна заједница је правни институт регулисан различитим прописима са различитим правним дејствима. У породичном законодавству дефиниција ванбрачне заједнице одражава законодавчева гледишта о потребним претпоставкама за њена породична дејства. Но, у примени прописа могуће су одређене потешкоће, нарочито у погледу трајања заједнице живота као услова за признавање настанка ванбрачне заједнице и дејства која она производи на права и обавезе ванбрачних партнера.

Ванбрачна заједница је правни институт који већ неколико деценија има законску регулативу, нарочито на подручју породичног права. Развој њеног породичноправног уређења био је под утицајем друштвених промена. Може се тврдити да су дејства ванбрачне заједнице, која су уређена породичноправним прописима, била далеко напреднија од сличних у западноевропским државама. Наведено је видљиво из законских решења којим је обезбеђена равноправност жене и мушкарца као правног начела заступљеног у свим ранијим прописима до данас. У недостатку јасних законских решења у погледу настанка трајања и престанка ванбрачне заједнице, судска пракса се о овим питањима изјаснила у својим одлукама дајући у конкретним споровима смисао и домашај овог института.

На основу свега изложеног може се извести закључак да је у правном систему Републике Србије ванбрачна заједница изједначена са брачном и то најпре на основу Устава Републике Србије и Породичног закона којим су регулисани брак и породични односи и лична стања грађана. Ванбрачни партнери могу остварити и права из социјалног осигурања, као што је право на породичну пензију и право на накнаду нематријалне штете у случају смрти или тешког инвалидитета блиског лица. Ван ових случајева, ванбрачни партнер није изједначен са супружником у наследном праву и у појединим правима поводом радног односа. Садашњи Закон о наслеђивању не укључује ванбрачног партнера у круг законских наследника, али овакво тренутно законско решење не искључује могућност да у будућности, имајући у виду тенденције у друштву, наступи промена у законској регулативи овог питања у смислу изједначавања њихових наследних права. Исто важи и за друге области правног регулисања у којима ванбрачна заједница није изједначена са браком.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 2007: Бабић Илија, *Породично право*, Правни факултет, Универзитет Синергија, Бјељина.
Врховни касациони суд Хрватске Рев. 648/17 од 14. свибња 1987. године.
Драшкић 1988: Драшкић Марија, *Породично право*, Правни факултет, Универзитет у Београду, Београд.
Закон о наслеђивању („Сл. гласник РС” бр. 46/95, 101/2003 – Одлука УСРС и 6/2015)
Закон о браку и породичним односима („Сл. гласник СРС”, бр. 22/80, 24/84 – др. закон и 11/88, „Сл. гласник РС”, бр. 22/93, 25/93 – испр., 35/94, 46/95 – др. закон и 29/2001)
Закон о ванпарничном поступку („Сл. гласник СРС”, бр. 25/82 и 48/88 и „Сл. гласник РС”, бр. 46/95 – др. закон, 18/2005 – др. закон, 85/2012, 45/2013 – др. закон, 55/2014, 6/2015, 106/2015 – др. закон и 14/2022)

- Закон облигационим односима („Сл. лист СФРЈ“, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, „Сл. лист СРЈ“, бр. 31/93, „Сл. лист СЦГ“, бр. 1/2003 – Уставна повеља и „Сл. Гласник РС“, бр. 18/2020)
- Закон о пензијском и инвалидском осигурању („Сл. гласник РС“, бр. 34/2003, 64/2004 – одлука УСРС, 84/2004 – др. закон, 85/2005, 101/2005 – др. закон, 63/2006 – одлука УСРС, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014, 142/2014, 73/2018, 46/2019 – одлука УС, 86/2019, 62/2021, 125/2022, 138/2022 и 76/2023)
- Закон о раду („Сл. гласник РС“, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – одлука УС, 113/2017 и 95/2018 – аутентично тумачење)
- Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена, усвојена 18. децембра 1979. године у Њујорку – Закон о ратификацији Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена („Сл. лист СФРЈ“, бр. 11/81)
- Конвенција Уједињених нација о правима детета, усвојена 20. новембра 1989. године на 44. заседању Генералне скупштине Уједињених нација у Њујорку – Закон о ратификацији Конвенција Уједињених нација о правима детета („Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори“, бр. 15/90 и „Сл. лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 4/96 и 2/97)
- Међународни пакт о грађанским и политичким правима – Закон о ратификацији међународног пакта о грађанским и политичким правима („Сл. лист СФРЈ“, бр. 7/71)
- Општа декларација о правима човека (Генерална скупштина УН, 10. децембра 1948. године)
- Породични закон („Сл. гласник РС“, бр.18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015)
- Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж бр. 138/13
- Пресуда Апелационог суда у Новом Саду Гж бр. 282/12
- Пресуда Апелационог суда у Новом Саду посл. Гж. бр. 3015/13
- Recommendation No. R (88) of the Committee of Ministers to members between persons living together as an unmarried couple and their testamentary dispositions, Adopted by the Committee of Ministers on 7 March 1988 at the 415th meeting of the Ministers' Deputies)
- Устав Републике Србије („Сл. гласник РС“, бр. 98/2006 и 115/2021)

Aleksandar V. IVANOVIĆ

Kristina D. POLEKSIĆ

Dragan B. CVETKOVIĆ

EXTRA-MARRIAGE COMMUNITY AS AN ACCOMMODATION OF CIVILIZATION DEVELOPMENT

SUMMARY

Cohabitation represents a more permanent union of the lives of one woman and one man who are not married. All modern family laws have accepted this form of community life, and in some European countries it is very widespread. According to our legislation, an extramarital union is a life union of two people of different sexes that lacks the legal form of marriage. Another characteristic of cohabitation is its duration and stability. There is no single and universal interpretation of extramarital union in modern law. The differences are conditioned by the relationship of rights to the personal rights and obligations of partners in such a union. Some laws also recognize same-sex persons the right to recognize extramarital unions (Netherlands and France, Great Britain, Denmark), while others require the registration of such unions (Belgium, France, Netherlands). The existence of the will of two persons to live in a union of life and the duration of the union are generally the minimum conditions for such an extramarital union to be legally recognized, i.e. to produce legal consequences. In some Western European countries, extramarital unions have become, in the past few decades,

a common form of community life, but they are not legally regulated by the regulations of family legislation, as in Serbia, where the actions of such unions are regulated by regulations on the right to support, and the acquisition and division of joint property. Analysis of the application of family legislation to extramarital unions shows that due to certain unfavorable circumstances related to the birth of children out of wedlock, the protection of extramarital unions is not equal to the protection of married unions. Although protection is guaranteed to every family according to the Constitution, and the Family Law prescribes that children born in marriage are equal to children born out of wedlock, in enjoying the rights and their protection that are guaranteed to them by law, extramarital unions do not enjoy nearly the kind of protection that the legislator intended marriage. Thus, for example, the termination of an extramarital union is not nearly as affected by the measures of the competent authorities as in the case of the termination of a marriage. There is no conciliation procedure, there is no ex officio decision on entrusting children for care and upbringing, etc. Bearing in mind that extramarital union is a widespread form of community of life and that according to existing legislation it is not equal to married union in all aspects, the subject of consideration of this paper will be the causes of the origin and existence of extramarital union, its legal regulation from the aspect of international regulations and domestic legislation, the position and relations of partners in such a community, in order to more effectively implement the constitutional framework according to which every family is guaranteed protection.

Keywords: cohabitation, marriage, family, Constitution of the Republic of Serbia, Family Law, community of life, children, cohabitation, protection of rights.